

TARJIMA JARAYONI: QIYINCHILIKLAR VA USULLAR - TURLI METODLAR, SO'ZMA-SO'Z TARJIMA VA MA'NOLI TARJIMA FARQLARI, QIYINCHILIKLARI

Nishonov Muhsinjon Maxmudjon o'g'li
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Tarjimonlik fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Xolboboyeva Aziza Sherboboyevna

Annotatsiya: Ushbu maqola tarjima jarayonidagi asosiy qiyinchiliklar va turli metodlarni o'rganishga bag'ishlangan. Unda so'zma-so'z va ma'noli tarjima usullari orasidagi farqlar tahlil qilinadi. So'zma-so'z tarjima ko'pincha iboralar, madaniy tushunchalar va grammatika jihatidan xatolarga olib keladi, ayniqsa, sintaktik tizimlar va idiomalar noto'g'ri tarjima qilinadi. Ma'noli tarjima esa matnning mazmunini to'liq va tushunarli tarzda yetkazib, asl ma'no va niyatni saqlab qolishga yordam beradi. Maqola tarjimonlar duch keladigan madaniy farqlar, tilning o'ziga xosliklari va ularni yengib o'tish usullarini ham batafsil ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: Tarjima jarayoni, so'zma-so'z tarjima, ma'noli tarjima, farqlar, iboralar, madaniy tushunchalar, grammatika, sintaktik tizimlar, idiomalar, mazmun, asl ma'no, niyat, madaniy farqlar, tilning o'ziga xosliklari, usullar, strategiyalar.

Tarjimonlik, qadim o'tmishdan beri muhim bo'lib kelgan kasblardan biri. Tarjimonlikni turli yo'nalishlari bor. Misol uchun so'zma-so'z tarjima yoki gapma-gap tarjima. Bu ikkisi ham jamiyatga foydasi tegadigan tarjima turlaridir. So'zma-so'z tarjimada tarjimon aniq ma'lumotni yetkazib bersa, ma'noli tarjimada majmuni tushunarli qilib yoritib beradi.

Tarjimonlikda so'zma-so'z va gapma-gap tarjima ikki xil yondashuv bo'lib, har biri turli holatlar uchun muhim ro'l o'ynaydi. Ularning o'rni quyidagicha:

So'zma-so'z tarjimaning o'rni: To'g'ridan-to'g'ri tushunish: So'zma-so'z tarjima asosan rasmiy hujjatlar, texnik matnlar, shartnomalar kabi aniq va to'g'ri ma'noni yetkazish kerak bo'lgan hollarda qo'llaniladi. Bu yondashuvda tarjimon har bir so'zning aniq ekvivalentini topishga harakat qiladi, natijada ma'noda minimal o'zgarish yuz beradi.

Til o'rganish uchun foydali: Til o'rganayotgan kishilar uchun so'zma-so'z tarjima tilning grammatik va leksik jihatlarini tushunishda yordam beradi. Cheklovlari: So'zma-so'z tarjima iboralar, idiomalar va madaniy kontekstda qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Bu yondashuv har doim ma'no va tabiiylikni saqlab qolmaydi, natijada matn tushunarsiz yoki noaniq bo'lishi mumkin.

Ma'noli tarjimaning o'rni (gapma-gap): Mazmun va kontekstni yetkazish: Ma'noli tarjima matnning umumiy ma'nosi va ruhini saqlab qolish uchun ishlatiladi. Tarjimon so'zlarni emas, balki matnning mazmunini aniq, tushunarli qilib yetkazishga harakat qiladi. Ayniqsa, badiiy asarlar, suhbatlar, madaniy tushunchalar va iboralar tarjimasida bu yondashuv ko'proq qo'llaniladi.

O‘quvchi uchun qulaylik: Ma’noli tarjima matnni o‘quvchiga tabiiy va ravon tarzda yetkazishga imkon beradi, chunki tilning o‘ziga xos ifodalarini va madaniy jihatlarini moslashda yordam beradi.

Moslashuvchanlik: Tarjimon ma’noli tarjima yordamida matnning asl niyatini va kayfiyatini saqlagan holda, uni boshqa tilga moslashtirishda ijodiy yondashishi mumkin. Masalan, she’r, adabiy matn yoki kinodagi dialoglarni tarjima qilishda bu yondashuv muhimdir.

Ko‘pincha tarjimonlar so‘zma-so‘z va ma’noli tarjima o‘rtasida muvozanat saqlashlari kerak. Masalan, texnik matnda aniq so‘zlarni saqlash zarur bo‘lsa, madaniy va adabiy matnlarda esa ma’noni tushunarli va tabiiy yetkazish muhimroq bo‘ladi.

Matn turi: So‘zma-so‘z tarjima hujjatlarda, ilmiy va texnik matnlarda ko‘proq ishlatilsa, ma’noli tarjima adabiy asarlar, nutqlar va suhbatlarda keng qo‘llaniladi. Shunday qilib, tarjimonlikda har ikki yondashuvning o‘z o‘rni bor va tarjimon bu yondashuvlarni to‘g‘ri va o‘z vaqtida qo‘llay olishi kerak. Bo‘lajak tarjimonlar uchun so‘zma-so‘z tarjima jarayonida quyidagi jihatlar muhim hisoblanadi.

Sintaktik tizimlar: Har bir til o‘zining sintaktik tuzilishiga ega. So‘zma-so‘z tarjima qilishda bu tizimlar e’tiborsiz qolsa, matn ma’nosiz yoki noto‘g‘ri bo‘lib qolishi mumkin.

Iboralar va idiomalar: Har bir til o‘ziga xos iboralar va idiomalarga ega bo‘lib, ular so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, asli ma’nosini yo‘qotadi. Bo‘lajak tarjimonlar bu iboralarni madaniy kontekstga moslab tarjima qilishlari muhim.

Madaniy farqlar: Har bir tilda va jamiyatda turli madaniy tushunchalar mavjud. So‘zma-so‘z tarjima bunday tushunchalarni to‘g‘ri aks ettira olmasligi mumkin, shuning uchun madaniy farqlarni tushunish va mos ravishda tarjima qilish zarur..

Grammatika: Har bir tilning grammatik qoidalari o‘ziga xosdir.

So‘zma-so‘z tarjima qilishda grammatik farqlar inobatga olinmasa, natijada grammatik jihatdan noto‘g‘ri jumlar yuzaga kelishi mumkin. Matnning ma’nosi va konteksti: Bo‘lajak tarjimonlar faqat so‘zlarning tarjimasiga emas, balki matnning umumiy ma’nosiga e’tibor qaratishlari kerak.

So‘zma-so‘z tarjima, matnning asl maqsadi va mazmunini buzishi mumkin, shuning uchun kontekstni to‘g‘ri tushunish muhimdir.

Moslashuv va ijodkorlik: So‘zma-so‘z tarjimada ba’zida ijodiy yondashuv talab qilinadi. Ma’noni saqlab qolish va tilning tabiiyligini ta’minlash uchun tarjimon ayrim holatlarda so‘zlarni moslashtirishi kerak bo‘ladi.

Tilning o‘ziga xosligi: Har bir tilning leksik va stilistik o‘ziga xos jihatlarini bilish muhim. So‘zma-so‘z tarjimada bu xususiyatlar inobatga olinmasa, tarjima sun’iy va o‘quvchiga tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Bo‘lajak tarjimonlar bu jihatlarini e’tiborga olsalar, so‘zma-so‘z tarjimaning salbiy oqibatlaridan qochib, yanada sifatli tarjima qilishlari mumkin. Ma’noli tarjima qilishda esa bir qator muhim jihatlariga e’tibor qaratishlari lozim. Ma’noli tarjima faqat so‘zlarning aniq tarjimasini emas, balki matnning ma’nosi, tuzilishi va madaniy jihatlarini ham to‘g‘ri yetkazishni talab

qiladi. Quyida ma'noli tarjimada e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan asosiy jihatlar keltirilgan:

Asl matnning mazmuni: Tarjimonlar matnning asosiy mazmunini to'g'ri tushunib, uni tarjima tilida aniq va ravshan ifodalashlari kerak. Ma'noni noto'g'ri yetkazish matnning ruhini yo'qotishga olib keladi. **Kontekst:** Matn kontekstiga e'tibor berish muhim, chunki ba'zi so'zlar yoki iboralar faqat aniq bir holatda to'g'ri ma'noga ega bo'ladi. Tarjimonlar iboralar va jummalarni umumiy kontekstda tushunib tarjima qilishlari kerak.

Madaniy jihatlar (Madaniy farqlar) Tarjima qilinadigan matnning madaniy o'ziga xosliklarini hisobga olish juda muhimdir. Har bir til o'z madaniyati va an'analari bilan bog'liq, shuning uchun madaniy farqlarni to'g'ri tushunib, ma'noni moslashtirish kerak. **Idioma va iboralar:** Idioma va madaniy iboralar to'g'ri tarjima qilinishi uchun ularning asl ma'nosi va madaniy kontekstda qanday tushunilishini hisobga olish kerak. Masalan, bir tilning idiomasi boshqa tilda xuddi shunday ma'noni ifodalamaydi, shuning uchun tarjimonlar ularni moslashtirishi kerak.

Tilning tabiiyligi: Tilning ravonligi va tabiiyligi: Tarjima qilingan matn maqsad tilida ravon va tabiiy ko'rinishi kerak. Tarjima qilinayotgan til qoidalariga amal qilib, noto'g'ri tuzilgan jumladan qochish lozim. **Matnning uslubi va ohangi:** Tarjima qilinayotgan matnning uslubi va ohangini saqlash muhimdir. Masalan, rasmiy hujjatlar va norasmiy matnlar uchun uslub o'zgaradi, shuning uchun bu jihatga e'tibor berish kerak.

Terminologiya va texnik atamalar: Texnik atamalarni to'g'ri tarjima qilish: Agar tarjima texnik yoki maxsus sohalarga oid bo'lsa, maxsus atamalarni to'g'ri tarjima qilish kerak. Buning uchun terminologik lug'atlar yoki texnik hujjatlardan foydalanish foydali bo'ladi.

Bir xil terminologiyani saqlash: Bitta atamani turli xil o'rinlarda bir xil tarzda tarjima qilish matnning yaxlitligini saqlashga yordam beradi.

Ma'noni yo'qotmaslik: Qo'shimcha ma'no yoki qisqartirishdan saqlanish: Tarjima qilinayotganda, tarjimon hech qanday qo'shimcha ma'no qo'shmasligi va asl matndagi ma'noni qisqartirmasligi lozim. Maqsad tilida mazmunni to'liq yetkazish kerak.

Asl ma'no va niyatni saqlash: Muallifning niyati va matnning asosiy g'oyasini aniq ifodalash lozim. Bu muhim, chunki har bir matnning maqsadi bor va bu maqsad tarjimada o'zgarib ketmasligi kerak.

Moslashtirish (Localization): Madaniy moslashtirish (Localization): Ma'noli tarjima jarayonida maqsad tili va madaniyatiga mos keladigan o'zgarishlar kiritilishi mumkin. Masalan, ba'zi nomlar, o'lchov birliklari yoki vaqt formatlari tarjima qilinadigan til madaniyatiga moslashtiriladi.

O'ziga xoslikni tushunish va izchillik: Matnning o'ziga xosligini tushunish: Har bir matn o'ziga xos vazifaga ega. Tarjimon o'sha o'ziga xoslikni tushunishi va unga mos ravishda tarjima qilishi kerak.

Izchillik: Matnning izchil bo'lishi muhim. Tarjimonlar bir xil terminlar va iboralarni bir xilda tarjima qilishlari lozim, bu matnni yaxlit va tushunarli qiladi.

Tajriba va intuitive yondashuv: Tajriba orttirish: Ma'noli tarjima murakkab jarayon bo'lgani sababli, tarjimonlar tajriba orttirishi va turli turdagi matnlarni tarjima qilib, qiyinchiliklarga duch kelishi muhim. Ko'p mashqlar va har xil matnlarni tarjima qilish orqali tarjimonlar bu yondashuvni rivojlantiradilar. Intuitiv yondashuv: Ba'zi hollarda tarjima qilinadigan iboralar yoki jumalarni bevosita tarjima qilishning iloji yo'q. Tarjimonlar bu joylarda intuitiv ravishda, matnning ma'nosiga tayanib, mazmunni to'g'ri yetkazishga harakat qilishlari kerak. So'zma-so'z va ma'noli tarjima jarayonida foydalaniladigan materiallar ma'noni aniq va to'g'ri yetkazishga yordam beradi. Har bir yondashuv uchun mos keladigan resurslar farq qilishi mumkin. Har bir yondashuv uchun qanday materiallar foydali bo'ladi:

1. So'zma-so'z tarjima uchun materiallar: So'zma-so'z tarjimada har bir so'zning aniq ekvivalentini topish muhim bo'lgani uchun quyidagi materiallar asosan ishlatiladi:

Ikkilangani lug'atlar (Bilingual Dictionaries): Har bir so'zning to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentini topish uchun. Iboralar, terminologiya va maxsus sohalar bo'yicha lug'atlar ham foydali bo'ladi.

Monolingual lug'atlar: Har ikki tildagi so'zlarning aniqligi va ma'nosini tushunish uchun bir tilli lug'atlar yordam beradi, ayniqsa tilning o'ziga xos jihatlari bo'yicha.

Terminologik bazalar (Termbases): Texnik, ilmiy, yoki huquqiy matnlar uchun, bu bazalar bir soha uchun aniq so'zlarni va atamalarni saqlaydi. Ayniqsa, nozik va rasmiy tarjimalarda juda foydali.

Tarjima xotira dasturlari (Translation Memory-TM): Dasturlar avval tarjima qilingan so'zlar va jumalarni saqlab qolib, tarjima qilishda qayta foydalanish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, bir xil terminologiya qo'llanilishi kerak bo'lgan matnlarda samarali bo'ladi.

Texnik hujjatlar yoki ko'rsatmalar: So'zma-so'z tarjima qilish kerak bo'lgan texnik yoki rasmiy hujjatlarda asliyatdagi ma'lumotlarni tushunish va to'g'ri tarjima qilish uchun original ko'rsatmalar yoki texnik hujjatlar yordam beradi.

2. Ma'noli tarjima uchun materiallar: Ma'noli tarjimada matnning ma'nosi, konteksti va madaniy jihatlarni to'g'ri yetkazish muhim. Shu sababli, quyidagi materiallar ishlatiladi:

Parallel matnlar: Asl va tarjima qilingan matnlar birgalikda ko'rib chiqiladi, bu tarjimonlarga o'xshash mavzularni qanday qilib ma'noli tarjima qilishni ko'rsatadi. Masalan, bir asar yoki hujjatning turli tarjimalarini o'rganish.

Madaniy qo'llanmalar va ensiklopediyalar: Ma'noni va madaniy tushunchalarni to'g'ri tarjima qilishda madaniy va tilga oid qo'llanmalar yordam beradi. Bu orqali madaniy farqlarni va turli iboralarni o'quvchiga tushunarli tarzda yetkazish mumkin.

Tarjima qo'llanmalari (Style Guides): Matnni uslubiy jihatdan to'g'ri va mos tarjima qilishda yordam beradi. Ma'noli tarjimada matnning tuzilishi va ifoda shakli muhim bo'lganligi sababli, bunday qo'llanmalar kerak bo'ladi.

Iboralar va idiomalar lug'atlari: Ma'noli tarjima qilishda iboralar va idiomalarni madaniyatga moslashtirish zarur. Bu lug'atlar tarjimondan iboralarning chuqur

ma'nosini tushunishni talab qiladi va ularni mos ravishda tarjima qilishga yordam beradi.

Onlayn forumlar va til portalari: Tarjimonlar til va madaniy savollar bo'yicha boshqa mutaxassislar bilan maslahatlashishi yoki turli iboralar va kontekstlar bo'yicha muhokamalar olib borish uchun onlayn resurslardan foydalanadilar.

Adabiy matnlar va ma'lumot bazalari: Ma'noli tarjimada tarjimonlar matnning ruhini va mazmunini saqlash uchun ijodiy yondashuvlarni o'rganishlari kerak. Badiiy asarlar, tarixiy matnlar yoki nashrlardan foydalanish foydali bo'lishi mumkin.

3. Har ikki yondashuv uchun umumiy materiallar: Mashina tarjimasi vositalari (Machine Translation Tools): Google Translate, DeepL kabi vositalar so'zma-so'z tarjima qilishda tezkor yordam beradi, ammo insonning tarjima jarayonidagi roli juda muhim, chunki ma'noli tarjima har doim mashina tomonidan to'g'ri tushunilmaydi.

O'rganilgan tarjimalar va tarjima namunalari: Yozma tarjima tajribasini rivojlantirish uchun oldin qilingan tarjimalar va ularning qanday amalga oshirilgani haqida tahlil qilish.

Shunday qilib, tarjima jarayonida ishlatiladigan materiallar tarjimaning turiga va murakkabligiga qarab o'zgaradi. So'zma-so'z tarjima aniq va to'g'ri ekvivalentlarga e'tibor qaratadi, ma'noli tarjima esa matnning ruhini va ma'nosini saqlab qolishga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nida, A. E. (2001). Language and Culture: A New Perspective on Translation. — Tarjima va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntiradi.
2. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. — Tarjima jarayonidagi qiyinchiliklar va tarjimonning rolini tahlil qiladi.
3. Hatim, B., & Mason, I. (1990). Discourse and the Translator. — Matn va kontekst o'rtasidagi aloqalarni o'rganadi, tarjimada muhim omillardan biri sifatida.
4. Bassnett, S. (2002). Translation Studies. — Tarjima tadqiqotlari sohasidagi asosiy nazariyalar va yondashuvlarni taqdim etadi.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. — Tarjima nazariyasi va amaliyoti haqida batafsil ma'lumot beradi.
6. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. — Tarjima jarayonini o'rganishga bag'ishlangan amaliy qo'llanma.
7. Katan, D. (2004). Translation and Globalization. — Globalizatsiya jarayonida tarjima va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni ko'rib chiqadi.
8. Kholboboeva A. S. GENERAL FEATURES OF TOURISM ADVERTISEMENT DISCOURSE //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – C. 261-263.